

ALEKSANDRA LITYŃSKA

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA I PUBLICYSTYCZNA EDWARDA TAYLORA

Edward Taylor (1884 - 1964) należał w okresie międzywojennym do czołowych przedstawicieli akademickiej myśli ekonomicznej. Był twórcą poznańskiej szkoły ekonomicznej, autorem szeregu prac o charakterze teoretycznym oraz publikacji poświęconych aktualnym problemom życia gospodarczego II Rzeczypospolitej. Jego bogaty dorobek obejmuje przeszło 130 pozycji książkowych i artykułów. Interesowały go problemy spółdzielczości, teoria i metodologia ekonomii, historia myśli ekonomicznej oraz zagadnienia pieniądza i polityki pieniężnej. Jego prace teoretyczne wykazują wpływ angielskiej ekonomii XIX wieku, a także Alfreda Marshalla, Johna Batesa Clarka, Leona Walrasa i Knuta Wicksella, ale trudno określić go jednoznacznie jako eklektyka. Istotne znaczenie dla rozwoju polskiej myśli ekonomicznej miały takie prace Taylora, jak: *Statystyka i dynamika w teorii ekonomii* (Kraków 1919), *Inflacja polska* (Poznań 1926), *Wstęp do ekonomiki* (Poznań 1936 - 1938) i opublikowane po wojnie: *Teoria produkcji* (Warszawa—Łódź 1947), *Historia rozwoju ekonomiki* (Poznań 1957 - 1958).

We wczesnym okresie swej działalności poświęcił Taylor wiele uwagi zagadnieniom spółdzielczości. Był wówczas związany zawodowo z polskim ruchem spółdzielczym w byłym zaborze austriackim¹. W latach 1910 - 1918 opublikował szereg artykułów na łamach Czasopisma dla Spółek Rolniczych i Gazety Narodowej, broszurę pt. *O hipotecznym kredycie włościańskim* (Lwów 1910) oraz pracę pt. *Pojęcie współdzielczości* (Kraków 1916). Traktował spółdzielczość jako czynnik poprawy istniejących stosunków kapitalistycznych. Interesował się głównie działaniem spółdzielni kredytowych i handlowo-rolnych. Propagował również rozwój rzemiosła i drobnego przemysłu. Twierdził, że drobna go-

¹ W latach 1909 - 1917 Taylor pracował w Patronacie Spółek Oszczędnościowo-Pożyczkowych we Lwowie i Krakowie. W 1917 r. objął stanowisko dyrektora Syndykatu Rolniczego w Krakowie, a w 1918 r. został dyrektorem Związku Kredytowego Spółdzielni Rolniczych w Krakowie, którego był założycielem. Por. J. Wierzbicki, *Edward Taylor 1884-1964*, Roczniki Ekonomiczne, 1964/1965, t. XVII, s. 335.

spodarka zabezpiecza stabilizację ekonomiczną, jest bowiem najmniej narażona na wstrząsy gospodarcze².

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Taylor wypowiadał się wielokrotnie w kwestiach polityki rolnej. Opowiadał się za umacnianiem średniej własności, wprowadzeniem progresywnego podatku gruntowego. Jego uwagi na ten temat zawarte są m. in. w artykule pt. *Kwestia rolna w Polsce* (Rok Polski 1919) i broszurze pt. *Reforma podatku gruntowego w Polsce* (Kraków 1919).

Taylor pod koniec lat dziesiątych XX w. podjął wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim³. Wpłynęło to na ewolucję kierunku jego zainteresowań badawczych. Stopniowo od problematyki rolnej zaczął przechodzić do ściśle teoretycznych zagadnień ekonomii. Taki charakter nosi praca poświęcona zagadnieniom metodologicznym pt. *Statyka i dynamika w teorii ekonomii* (Kraków 1919). Taylor, podobnie jak John Stuart Mill, wyróżnia równowagę statyczną i dynamiczną i podział ten występuje u niego jako postulat metodologiczny. W swych poglądach na rzeczywistość gospodarczą wychodzi poza koncepcje statyki i dynamiki Johna Batesa Clarka, Józefa Schumpetera i teorię równowagi ogólnej szkoły matematycznej. Wskazuje, że statyka i dynamika stanowią metody poznania naukowego i nie mogą być traktowane oddzielnie. „Wydzielanie i wyodrębnianie osobno zjawisk statycznych a osobno dynamicznych zatracą całkiem wzajemne związki między elementami i dają nam dwa zupełnie sztuczne, nie związane ze sobą obrazy”⁴.

Równowaga statyczna jest chwytem myślowym, konstrukcją logiczną, a nie rzeczywistością. Istotne zadanie badań ekonomicznych stanowi badanie dynamiki gospodarczej. Układ gospodarczy nigdy nie jest układem równowagi, lecz w każdym momencie zmierza do jakiegoś stanu równowagi, odpowiadającemu aktualnemu zespołowi czynników gospodarczych⁵. Życie gospodarcze cechuje ciągły ruch, zmiana zjawisk gospodarczych. Taylor uważa jednak, że czynniki gospodarcze nie wpływają z układu gospodarczego, lecz są dane z zewnątrz. Szuka przyczyn ruchu układu gospodarczego w czynnikach egzogenicznych, nie dostrzega-

² Por. E. Taylor, *Krajowa akcja popierania rękodzieła*, Rzeczypospolita 1910, nr 40, 41, 42; tegoż: *Organizacja Kredytu rękodzielniczego*, w: *Kredyt rękodzielniczy*, Lwów 1910.

³ W 1909 r. Taylor uzyskał tytuł doktora praw, a w 1917 r. habilitował się na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie pracy pt. *Pojęcie współdzielczości*. Na jesieni tegoż roku rozpoczął wykłady na Akademii Krakowskiej z zakresu spółdzielczości i skarbowości.

⁴ E. Taylor, *Statyka i dynamika w teorii ekonomii*, Kraków 1919, s. 206.

⁵ Taylor wyróżnia w ramach układu gospodarczego czynniki gospodarcze (zalicza tu potrzeby, pracę, poziom kulturalny społeczeństwa, poziom techniki, zasoby surowców naturalnych) i elementy gospodarcze (w ich skład wchodzi: dochód, ceny, procent), przy czym ujmuje związki między nimi jako zależności typu funkcjonalnego. Ibidem, s. 198.

jąc roli systemu, ustroju gospodarczego. Niemniej sposób ujęcia problemu dynamiki w ekonomii stanowi wkład Taylora do polskiej literatury ekonomicznej. Umożliwia bowiem bardziej poprawną interpretację i wykorzystanie takich konstrukcji myślowych jak statyka i dynamika.

W 1920 r., w obliczu przygotowywanej unifikacji polskiego prawa skarbowego, Taylor wydał dwutomową pracę pt. *Prawo skarbowe Rzeczypospolitej Polskiej* (Poznań 1920). Książka dotyczy ustawodawstwa skarbowego byłych dzielnic, które autor ocenia z punktu widzenia prac unifikacyjnych. Zwraca uwagę źródłowy charakter opracowania. Taylor zalecał oparcie systemu skarbowego na podatku ogólnodochodowym, natomiast podatki przychodowe miałyby przejść samorządy. Ponadto kładł nacisk na podatki pośrednie jako stabilizujące wpływy.

Taylor widział możliwość likwidacji istniejącego zacofania gospodarczego głównie na drodze rozwoju akumulacji wewnętrznej w ramach gospodarki prywatnej. Był zwolennikiem niskich obciążeń podatkowych burżuazji i propagował liberalizm ekonomiczny. Jednocześnie podważał celowość tworzenia przedsiębiorstw państwowych i krytykował interwencjonizm. Jego koncepcja przebudowy ustroju społecznego związana była z zasadami solidaryzmu społecznego. Taylor wysuwał idealistyczne hasła współpracy klas dla osiągnięcia powszechnego dobrobytu. Solidaryzm społeczny — głosił — likwiduje sprzeczności klasowe i stwarza najlepsze warunki dla rozwoju społeczeństwa, a równocześnie zachowuje prywatną własność środków produkcji. Akcentował w ten sposób swoje przekonanie o możliwości innych niż walka klasowa rozwiązań, które sprzyjają rozwiązaniu problemów społecznych⁶.

W rozważaniach Taylora na temat konkretnych problemów polityki gospodarczej II Rzeczypospolitej zawartych jest wiele realnych spostrzeżeń i postulatów. W artykule pt. *Przyszłość gospodarcza Polski* (Przegląd Wszechpolski 1922) Taylor opowiada się za rozwojem przemysłu, rozszerzeniem rynku wewnętrznego i intensyfikacją rolnictwa. Był rzecznikiem nawiązania stosunków handlowych z Rosją Radziecką, która miała stanowić rynek zbytu dla eksportu polskiego, co wtedy nie było popularne. Jednocześnie dostrzegał sprzeczności interesów Polski i Niemiec i przewidywał trafnie ich zaostrenie.

Również poglądy Taylora w zakresie polityki pieniężnej i reformy walutowej zasługują na pełną uwagę. Na temat inflacji napisał dwie większe prace: *Inflacja Polska* (Poznań 1926) i *Druga inflacja polska* (Poznań 1926) oraz szereg artykułów opublikowanych w czasopismach gospodarczych i prasie codziennej. Niewątpliwie trafnie tłumaczył przyczyny inflacji emisją PKKP, jak również właściwie ocenił politykę finansową ministra skarbu Władysława Kucharskiego. Wystąpił wówczas

⁶ Por. E. Taylor, *Sprawa robotnicza w oświeclaniu idei chrześcijańskiej* Poznań 1921, s. 5 - 8.

z postulatami uzupełnienia funduszu sanacyjnego, wstrzymania emisji skarbowej i wypuszczenia subskrypcji akcji Banku Polskiego, postulatami których słuszość potwierdziła realizacja reformy w 1925 r.⁷

Program sanacji waluty Taylora zawierał postulaty zrównoważenia budżetu, wstrzymania emisji skarbowej i ograniczenia kredytów bankowych, zwłaszcza na nierentowne inwestycje. Jego zalecenia zbliżone są do programu tzw. szkoły organicznej, której czołowym przedstawicielem był Adam Krzyżanowski. Zwolennicy szkoły organicznej kładli nacisk na zrównoważenie budżetu, które miało poprzedzić reformę waluty. Natomiast marginesowo traktowali zagadnienie środków techniczno-walutowych zalecanych przez tzw. szkołę techniczną. Stąd też Taylor krytycznie ocenił projekt waluty wskaźnikowej i system waluty złotej wysunięty przez F. Młynarskiego, czołowego reprezentanta szkoły technicznej⁸.

Na istotne przejawy inflacji i cechy poszczególnych faz inflacji wskazał Taylor w pracy pt. *Inflacja polska*. Formułuje tu oryginalną teorię czterech krzywych, która przedstawia możliwe warianty inflacji, co umożliwiła prowadzenie pogłębionych badań nad problemem inflacji.

Zjawisko nadwartościowości złotego, wprowadzonego w wyniku reformy waluty w 1924 r., stało się przedmiotem krytyki, nie pozbawionej zresztą słuszości, ze strony Taylora. Wykazał on, że nadwartościowość złotego stała się przyczyną wzrostu cen krajowych i bierności bilansu handlowego. W tym miejscu trzeba podkreślić, że Taylor już w 1922 r. wystąpił z projektem wprowadzenia złotego „równego nie frankowi złotemu, ale 1/3 franka szwajcarskiego, a w 0,1075 gr złota 900-ej próby, albo po prostu 0,1 gr lub coś zbliżonego”⁹.

Taylor, podejmując problem cyklicznego rozwoju gospodarki, pisał o konieczności dostosowania bankowej stopy procentowej do stopy rynkowej, co związane jest z jego przekonaniem o dobroczynnym działaniu mechanizmów rynkowych. Uważał, że jedynie tak ustalona stopa procentowa jest czynnikiem regulującym politykę kredytową banków. Natomiast reglamentacja działalności pieniężno-kredytowej banków hamuje przyrost kapitałów i utrudnia wyjście z kryzysu. Zwraca uwagę na inflacyjny charakter ekspansji kredytowej w sytuacji, gdy istnieje rozbieżność między bankową stopą procentową a rynkową, przy czym w rozważaniach tych widoczny jest wpływ Knuta Wicksella¹⁰.

⁷ Por. E. Taylor, *Zagadnienia polskiej polityki emisyjnej*, Ruch Prawniczy i Ekonomiczny 1923, z. 1, tegoż: *Wokół drogi*, Kurjer Poznański 1923, nr 294.

⁸ Por. E. Taylor, Recenzje prac F. Młynarskiego pt. *Zasady reformy walutowej i Reforma ustroju pieniężnego*, Ruch Prawniczy i Ekonomiczny 1922, s. 78 - 80.

⁹ E. Taylor, *Uwagi o reformie polskiej waluty*, Przegląd Wszepochpolski 1922, nr 12, s. 911.

¹⁰ Por. E. Taylor, *Banki a obecne położenie gospodarcze Polski*, Kurjer Poznański 1927, nr 597; tegoż: *Stopa procentowa*, Kurjer Poznański 1928, nr 136. *Uwagi o polskiej polityce pieniężno-kredytowej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1932, z. 1. *Inflacja kredytowa*, Ekonomista 1932, t. 1.

W 1926 r. ukazał się pierwszy artykuł Taylora z zakresu historii myśli ekonomicznej pt. *Stanisław Staszic* (Kurier Poznański 1926). Taylor omawia działalność Staszica po rozbiorach. Przedstawia go jako działacza gospodarczego i organizatora życia naukowego w okresie Księstwa Warszawskiego, a później za czasów Królestwa Kongresowego. Nazywa Staszica ojcem demokracji polskiej, przypomina jego walkę o prawa dla mieszczan i o uwłaszczenie chłopów.

Zdaniem Taylora błędy polityki kredytowej banków, rozwój etatyzmu oraz przeciążenie podatkowe klas posiadających stanowiły zasadnicze przyczyny trudności gospodarczych kraju w okresie międzywojennym. W swych publikacjach poświęconych problemom skarbowości stale występował z postulatami reformy fiskalnej w kierunku zmniejszenia podatków bezpośrednich, a także opowiadał się za ograniczeniem rozwoju etatyzmu i działalności monopolii¹¹.

E. Taylor począwszy od 1920 r. działał w Poznaniu, tworząc nowy ośrodek myśli ekonomicznej. Przez szereg lat był związany z Uniwersyteciem Poznańskim, gdzie na Wydziale Prawa prowadził wykłady z ekonomii, historii myśli ekonomicznej, skarbowości, polityki przemysłowej, nauki o pieniądzu i kredycie oraz spółdzielczości¹². Jest autorem jednych z pierwszych w Polsce odrodzonej podręczników akademickich. W 1928 r. ukazały się pierwsze dwie części *Systematycznego kursu ekonomiki ogólnej*: część I *Wstęp do ekonomiki* i część II *Teoria produkcji*. Kolejne dwie części skryptu z ekonomii: *Wymiana* i *Dystrybucja* zostały wydane w 1930 r., a ostatnia część V pt. *Teoria ruchu układów gospodarczych*, ukazała się w 1932 r.

Taylor pisał w duchu szkoły neoklasycznej, której był wybitnym znawcą. Należał do uczniów W. Czerkawskiego, profesora ekonomii i statystyki na Uniwersytecie Jagiellońskim, zwolennika szkoły austriackiej¹³. Nawiązywał również do kierunku subiektywno-marginalnego, chociaż innego jego odłamu, bo głównie do koncepcji A. Marshalla. W istocie jednak był samoukiem, przetrawiającym samodzielnie dorobek światowej literatury.

Autor ekonomiki jako nauki, zalicza ekonomię do (nauk nomotetycznych. W jego pracach znika nazwa ekonomii, zastąpiona ekonomiką. Stawia dochód społeczny w centrum badań ekonomicznych, nie bada jednak stosunków produkcji wpływających na podział dochodu. Stojąc na

¹¹ Por. E. Taylor, *Polityka skarbowa i system podatkowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1929, s. 363-365; tegoż: *Skarbowość*, Poznań 1929, s. 23-26.

¹² Taylor prowadził również wykłady na Wydziale Rolno-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego z polityki agrarnej, a także w Wyższej Szkole Handlowej, późniejszej Akademii Handlowej w Poznaniu, z polityki przemysłowej i inne.

¹³ Wł. Czerkawski opierając się na teorii szkoły austriackiej wyjaśniał i uzasadniał istnienie renty gruntowej. Por. Wł. Czerkawski, *Teoria czystego dochodu z ziemi*, Kraków 1893; tegoż: *Wielkie gospodarstwa, ich istota i znaczenie*, Kraków 1896.

pozycjach indywidualizmu poznawczego przyjmuje trzy założenia ekonomii teoretycznej: interes osobisty, wolność gospodarczą i zasadę gospodarności. Traktuje zasadę gospodarności jako zasadę zawsze prawdziwą, co powoduje, że prawa ekonomiczne stają się w jego ujęciu prawami racjonalnego gospodarowania.

Taylor podkreśla znaczenie zarówno indukcji, jak i dedukcji w badaniach naukowych. Wychodząc z tego punktu widzenia krytykuje metodę badań szkoły historycznej. Ponadto dostrzega istnienie związków przyczynowo-skutkowych, co pozwoliło mu pójść naprzód w rozważaniach na temat przyczyn zmian w gospodarce. Zwraca uwagę na endogeniczny charakter czynników gospodarczych, których ruch stanowi przyczynę zmian w gospodarce. „Wewnętrzny czynnik” gospodarczy jest, jego zdaniem, każdorazowym układem elementów gospodarczych, który jednocześnie stanowi punkt wyjścia nowego układu gospodarczego.

W rozważaniach na temat wartości i ceny Taylor idzie śladem A. Marshalla i podobnie jak on rozwija eklektyczną teorię wartości i ceny. Cenę traktuje jako wynik gry popytu i podaży, przy czym w teorii popytu nawiązuje do koncepcji użyteczności krańcowej, a w teorii podaży staje na stanowisku kosztów produkcji. Wiąże koszty produkcji z subiektywną ofiarą uczestników procesu produkcji — robotników i kapitalistów. Natomiast dla wyjaśnienia dochodu z ziemi nawiązuje do teorii procentu E. Böhm-Bawerka¹⁴.

Kontynuując liberalne założenia ekonomii Taylor utożsamiał warunki racjonalnego gospodarowania z wolnokonkurencyjną gospodarką kapitalistyczną, w której dokonuje się optymalna alokacja sił i środków między poszczególne gałęzie produkcji. Z tym poglądem Taylora wiąże się jego przekonanie, że posiadanie własności prywatnej jest zgodne z naturą człowieka i decyduje o działaniu interesu osobistego.

W 1928 r. Taylor wydał pierwszą wersję pracy pt. *Teoria produkcji*, która zawiera jego rozważania na temat produkcji, roli pracy i kapitału w procesie produkcji, kosztów produkcji oraz koncentracji kapitału. Taylor zwraca uwagę na techniczne aspekty produkcji i definiuje ją jako „Przetwarzania form materii celem lepszego zaspokojenia potrzeb ludzkich”¹⁵. Kapitał rozpatruje jako nagromadzenie środków produkcji, narzędzi pracy. Nie widzi więc klasowej treści kapitału. Natomiast jego wypowiedzi na temat koncentracji produkcji oparte są na tezie sprzecznej z prawidłowościami rozwoju kapitalizmu, a mianowicie, że rozwój procesów dekoncentracji własności zahamuje rozwój monopolu i stanie się podstawą nawrotu do produkcji drobnotowarowej. Ma to być konieczne następstwo spadku rentowności wielkich przedsiębiorstw, związane ze złą pracą kadry kierowniczej i niską wydajnością robotników

¹⁴ Por. E. Taylor, *Wstęp do ekonomiki*, Gdynia 1947, s. 251.

¹⁵ Por. E. Taylor, *Teoria produkcji*, Poznań 1928. s. 1.

w ramach produkcji masowej. Procesy dekoncentracji własności pogłębiają się pod wpływem zjawisk rynkowych czy zmniejszenia kapitału obrotowego. Perspektywą, która stoi przed kapitalizmem ma być rozwój średnich i małych zakładów zarówno w przemyśle, jak i w handlu¹⁶.

Taylor jest autorem czterotomowego skryptu pt. *Historia doktryn ekonomicznych*, w którym analizuje rozwój dociekań ekonomicznych od czasów antycznych do współczesności. Szeroko omawia poglądy A. Smitha i D. Ricardy. Do szkoły klasycznej zalicza również przedstawicieli przedmarksowskiej ekonomii burżuazyjnej m. in. T. Malthusa i J. B. Say'a, których rozważania w istocie dalekie są od koncepcji klasyków. Przecenia znaczenie prawa ludności Malthusa dla wyjaśnienia współczesnych problemów społecznych. Omawiając koncepcje szkoły matematycznej uwypukla znaczenie teorii L. Walrasa, który odszedł od teorii równowagi cząstkowej i sformułował warunki równowagi ogólnej¹⁷.

Taylor przyczynił się do powstania pierwszego w Polsce uniwersyteckiego studium ekonomicznego. Poznańskie Studium Ekonomiczno-Polityczne, utworzone w 1919 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, miało na celu podniesienie wykształcenia ekonomicznego wśród młodzieży¹⁸. Realizacji tego celu służyły m. in. wydane przez Taylora: *Wskazówki z zakresu ekonomiki dla studentów studium ekonomiczno-politycznego* (Poznań 1925). Szczególną uwagę przywiązywał Taylor zwłaszcza do wypracowania właściwego programu nauczania w Studium¹⁹. Ponadto stworzył możliwość publikacji cenniejszych prac swoich uczniów. W latach 1922 - 1939 był redaktorem Poznańskich Prac Ekonomicznych. W ramach tego wydawnictwa ukazało się 30 prac poświęconych teorii ekonomii oraz problemom gospodarczo-politycznym, w tym dwie prace Taylora²⁰.

¹⁶ Ten tok rozumowania na temat problemu koncentracji produkcji kontynuował Taylor w ogłoszonych później publikacjach: *O zmięczeniu kapitalizmu i nowym ustroju stów kilka*, Myśl Narodowa 1932, nr 46 i 47; *Konkurencja i monopol*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Leopolda Caro*, Lwów 1935 oraz wydanej już po wojnie pracy pt. *Teoria produkcji*, Warszawa 1947.

¹⁷ Por. E. Taylor, *Historia doktryn ekonomicznych*, część II/III, Poznań 1936, S. 54.

¹⁸ Por. E. Taylor, *Sekcja ekonomiczno-polityczna Wydziału prawa i nauk ekonomicznych Uniwersytetu Poznańskiego*, Ruch Prawniczy i Ekonomiczny 1921, z. 2.

¹⁹ Por. E. Taylor, *Studium ekonomiczno-polityczne na Wydziale Prawno-ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1925, z. 4. Działalność Studium w latach 1919-1949 omówił Taylor w artykułach: *Doświadczenia Poznańskiego Studium Ekonomicznego a wyższe wykształcenie ekonomiczne*, Kronika m. Poznania 1958, nr 2; *Doświadczenia Poznańskiego Uniwersytetu w nauczaniu ekonomicznym*, Tygodnik Zachodni 1958, nr 11; *Poznańskie Studium Ekonomiczne (1919 - 1949)*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 1958, z. 1.

²⁰ W ramach „Poznańskich Prac Ekonomicznych” ukazały się dwie pierwsze części *Wstępu do ekonomiki*: część I pt. *Ekonomika jako nauka* (Poznań 1936),

Podniesienie rangi szkolnictwa wyższego Taylor uznał za sprawę najwyższą. W 1930 r. na pierwszym Zjeździe Ekonomistów Polskich w Poznaniu wystąpił z referatem pt. *Wyższe wykształcenie ekonomiczne w Polsce*, w którym przedstawił swoje poglądy na problem nauczania ekonomii. Zwrócił uwagę na konieczność umocnienia szkolnictwa wyższego tak, aby dawało ono wiedzę i kwalifikacje uprawniające do podjęcia samodzielnej pracy. Postulował dwa kierunki wyższego wykształcenia ekonomicznego: a) zawodowe, oparte na podstawowych wiadomościach ekonomicznych, przygotowujące kadry do zawodu ekonomisty i b) specjalne, oparte na głębokiej znajomości teorii ekonomii, kształtujące kadry specjalistów dla potrzeb kierownictwa przemysłu, handlu i administracji.

Już w drugiej połowie 1927 r. Taylor przewidywał osłabienie koniunktury gospodarczej, a symptomy tego procesu widział we wzroście cen w kraju i pogłębianiu się bierności bilansu handlowego. Zalecał wówczas zmniejszenie ilości pieniądza w obiegu drogą wprowadzenia restrykcji kredytowych przez Bank Polski. W 1928 r. postulował przeznaczenie środków uzyskanych z pożyczki stabilizacyjnej na wycofanie biletów zdawkowych i bonów skarbowych oraz na stworzenie rezerwy skarbowej²¹.

Problemom finansowym i gospodarczym związanym z kryzysem lat trzydziestych Taylor poświęcił niewiele publikacji, niemniej jego spostrzeżenia zasługują na pełną uwagę. W ocenie cech kryzysu światowego rozwijał pogląd, że jego istota polegała na ogólnej nadprodukcji, którą zapoczątkowała nadprodukcja w rolnictwie. Sytuację w rolnictwie wyjaśniał znacznie mniej elastycznym popytem na artykuły rolne niż na wyroby przemysłowe. Natomiast szybkie tempo wzrostu produkcji światowej łączył przyczynowo z inflacją, która rozwinęła się jeszcze przed pierwszą wojną światową. Inflacja umożliwiła utrzymanie wysokiej stopy konsumpcji i rozwój inwestycji, nadmiernych w stosunku do istniejącego kapitału, co wywołało zaburzenia na rynku kapitałowym²²,

Na temat przyczyn kryzysu agrarnego w Polsce Taylor rozwijał pogląd, że był on skutkiem światowego kryzysu rolnego i zmniejszonej siły nabywczej w kraju. Podobny pogląd głosił J. Poniatowski, a trafność jego uwag potwierdziły późniejsze badania²³. Również rozważania Taylo-

część II pt. *Czynniki i elementy gospodarcze* (Poznań 1938), stanowiące nr 23 i 27 tego wydawnictwa.

²¹ Por. E. Taylor, *Przestroga*, Kurjer Poznański 1927, nr 272; tegoż: *Następstwa pożyczki*, tamże, nr 472, *Koniunktury gospodarcze Polski*, Kurjer Poznański 1927, nr 272, *Następstwa pożyczki*, tamże, nr 472, *Koniunktury gospodarcze Polski*, Kurjer Poznański 1928, nr 197.

²² Taylor rozwijał przy tym tezę, że cykl koniunkturalny jest procesem, którego rytm zależy od zjawisk pieniężnych, Por. E. Taylor, *Teoria ruchu układów gospodarczych*, w: *Systematyczny kurs ekonomiki ogólnej*, Poznań 1932, s. 10 - 12.

²³ Por. E. Taylor, *Istota obecnego kryzysu*, Kurjer Poznański 1931, nr 82; J. Po-

ra dotyczące przyczyn rozwarcia nożyc cen były słuszne, chociaż niepełne. Pomiął on istotną przyczynę rozwarcia nożyc cen, którą była deflacja. Podkreślał natomiast brak kapitału i niedostateczny jego przyrost, a winą za ten stan rzeczy obarczał Bank Polski, który, jego zdaniem, prowadził niewłaściwą politykę emisyjną i kredytową. Ponadto zwracał uwagę na takie czynniki, jak: wysokie koszty produkcji przemysłowej, wzrost ingerencji państwa, rozwój etatyzmu i karteli.

W swym programie antykryzysowym Taylor popierał deflację, choć nie uważał jej za jedyny środek działania antydepresyjnego. Jego zalecenia szły w kierunku stworzenia warunków dla przyrostu kapitału. Zgodnie z pieniężno-kredytową teorią cyklu, której był zwolennikiem, postulował przede wszystkim zniesienie administracyjnego ustalania stopy procentowej. Ponadto zakładał w swym programie zmniejszenie kosztów produkcji przemysłowej i ograniczenie działalności monopolii²⁴.

Taylor nie doceniał jeszcze roli inwestycji państwowych w procesie nakręcania koniunktury. Odrzucał początkowo nowe koncepcje polityki antykryzysowej, rozwijane w latach trzydziestych przez J. Maynarda Keynesa, a popierające aktywną gospodarczo politykę państwa. Rozwijał pogląd, że polityka robót publicznych zakłóca samoczynny proces wyrównawczy i hamuje akumulację wewnętrzną²⁵.

Cykliczny rozwój, wskazywał Taylor, jest cechą gospodarki kapitalistycznej. Stąd też w 1934 r., mimo wystąpienia objawów poprawy koniunktury światowej, przestrzegał przed nadmiernym optymizmem, gdyż po kilku latach może wystąpić pogorszenie koniunktury²⁶.

Artykuł pt. *Ekonomika w Szkole Głównej Warszawskiej* (Ekonomista 1930) Taylor poświęcił Z. Korzybskiemu, pierwszemu profesorowi ekonomii politycznej w Szkole Głównej w Warszawie. W jego ujęciu Korzybski jest kontynuatorem koncepcji Say'a i Bastiata. Przedstawia również jego działalność dydaktyczną.

Do założeń ekonomii liberalnej Taylor powraca w dwóch artykułach napisanych po roku 1933. W artykule pt. *Wolność gospodarcza* (Poznań 1934) dowodzi, że działanie interesu osobistego w warunkach wolności gospodarczej umożliwia realizację maksimum dochodu społecznego. Wolna konkurencja stymuluje rozwój inicjatywy prywatnej i rozwój produk-

niatowski, *Przesłanki geograficzno-gospodarcze dla polityki produkcji w rolnictwie*, Ekonomista 1930, t. 1; Z. Knakiewicz, *Deflacja polska 1930-1935*, Warszawa 1967, s. 63.

²⁴ Por. E. Taylor, *Obniżenie cen produktów przemysłowych*, Kurjer Poznański 1931, nr 86 i 88; tegoż: *Inflacja kredytowa*, Ekonomista 1932, t. 1, s. 10, *Uwagi o polskiej polityce pieniężno-kredytowej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1932, z. 1, s. 82.

²⁵ Por. E. Taylor, *Środki zaradcze przeciw kryzysowi*, Kurjer Poznański 1931, nr 84.

²⁶ Por. E. Taylor, *Czy idziemy ku poprawie?*, Kurjer Poznański 1934, nr 192.

cji zgodnie z potrzebami społecznymi. W kolejnym artykule *Zagadnienie izolacji w ekonomice* (Ekonomista 1934) rozwija pogląd, że formalna zasada gospodarności powinna stanowić podstawę uogólnień teoretycznych w ekonomii. Kontynuuje w ten sposób swoje rozważania zawarte w pracy pt. *Wstęp do ekonomiki*.

Problem metody badań ekonomii Taylor przypomina w artykule *Metoda ekonomiki* (Ekonomista 1935). Wskazuje tu na rolę analizy funkcjonalnej i przyczynowej w badaniach naukowych. Podkreśla, że ograniczenie badań do zależności typu funkcjonalnego uniemożliwia wykrycie praw ekonomicznych. Z tego powodu należy posługiwać się analizą przyczynową, która wprowadza do rozważań czynnik czasu i pozwala na sformułowanie teorii ekonomii.

Pewnej modyfikacji uległy poglądy Taylora na temat wartości i ceny. W artykule pt. *Teoria użyteczności i wartości* (Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1936) Taylor idąc tropem Pareta odrzuca, zresztą nie bez słuszności, założenie mierzalności użyteczności. Uważa jednak nadal, że podstawą wartości i ceny może być użyteczność, ujmowana jako użyteczność porównawcza, względna, która wynika z faktu, że konsument dokonuje wyboru. Wywodami tymi wyprzedził późniejsze spostrzeżenia J. R. Hicks'a.

Na osobną uwagę zasługują publikacje Taylora na tematy historyczno-heraldyczne publikowane w specjalnych wydawnictwach. Ukazały się m. in. dwie większe prace: *Historia rodziny Taylorów w Polsce* (Poznań 1933), *Rolicze z Trojanowskich Różyc Różycy* (Poznań 1936) oraz następujące artykuły: *Szlachcic burmistrzem Łęczycy w końcu XV wieku* (Miesięcznik Heraldyczny 1934, nr 3), *Początki Różyckich* (Miesięcznik Heraldyczny 1935, nr 9, 10, 11 i 12, za rok 1936 nr 1,2/3 i 12).

W latach 1936 - 1939 interesowały Taylora głównie problemy walutowe. Ukazały się m. in. artykuły: *Obecna sytuacja walutowa* (Depesza 936), *Bilans handlowy a waluta* (Polityka Gospodarcza 1936). Podobnie jak we wcześniejszych publikacjach, dotyczących polityki banku emisyjnego, rozwija pogląd, że warunkiem utrzymania stałości waluty jest zniesienie reglamentacji działalności pieniężno-kredytowej banku, jak również odejście od polityki administracyjnego ustalania wysokości bankowej stopy procentowej, która powinna być zależna od stopy rynkowej.

Taylor był przeciwnikiem koncepcji tzw. koniunktury ilościowej, zakładającej wzrost produkcji przy utrzymaniu stałego poziomu cen. W artykule pt. *Koniunktura ilościowa* (Gospodarka Zachodnia 1936) wysunął zastrzeżenie, że polityka stałych cen osłabia rozwój inicjatywy prywatnej, umacnia natomiast pozycję przedsiębiorstw państwowych, finansowanych przez banki państwowe i w ten sposób humuje przyrost kapitału społecznego.

W broszurze *Gospodareze obowiązki stanu* (Poznań 1939) Taylor ponownie podejmuje rozważania na gruncie etyki katolickiej w życiu co-

dziennym i tezie o zgodności interesów wszystkich członków społeczeństwa, związanego podziałem pracy. Odrodzenie chrześcijańskich zasad w życiu społecznym i gospodarczym miało stać się w koncepcji Taylora podstawą rozwiązywania sprzeczności społecznych, likwidacji konfliktu praca—kapitał.

Problematyce roli i zadań nauki w nowych socjalistycznych warunkach społeczno-gospodarczych poświęcił Taylor artykuł pt. *Stan i perspektywy nauk ekonomicznych* (Nauka Polska 1947, t. XXV). Rozwój teorii ekonomii wiąże z podejmowaniem teoretycznych problemów wy-suwanych przez praktykę gospodarczą. Zwraca uwagę na potrzebę rozwoju ośrodków akademickich, instytutów, placówek badawczych, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych.

W 1947 r. ukazała się praca Taylora pt. *Teoria produkcji* W rozważaniach na temat produkcji, roli pracy i kapitału w procesie produkcji, koncentracji produkcji kontynuuje swoje rozumowanie zapoczątkowane w latach dwudziestych. Szeroko omawia znaczenie teorii szkoły szwedzkiej, która pierwsza ujęła w nowy sposób związek między inwestycjami a oszczędnościami. Nietrafnie jednak interpretuje teorię J. M. Keynesa twierdząc, że jego rozważania na temat oszczędności i inwestycji stanowiły cofnięcie do koncepcji klasyków²⁷. Zagadnienie równowagi przedsiębiorstwa rozwiązuje podobnie jak szkoła anglo-amerykańska. Stwierdza, że przedsiębiorca, aby zmaksymalizować zysk, będzie dążył do ustalenia produkcji na takiej wysokości, by krańcowy koszt zrównał się z krańcowym przychodem²⁸.

W analizie międzywojennej dyskusji na temat gospodarki planowej i możliwości prowadzenia rachunku ekonomicznego w socjalizmie Taylor przypomina m. in. stanowisko O. Langego, którego zdaniem z uwagi na skomplikowany proces ustalania cen i rozmiarów produkcji w socjalizmie, zastosowanie metody prób i błędów w praktyce gospodarczej jest ograniczone. Ustalenie cen dóbr produkcyjnych napotyka na problem zmian technicznych współczynników produkcji i zagadnienie substytucji czynników produkcji. Trudności Centralnego Planifikatora związane są ponadto z polityką płac i problemem indywidualnych oszczędności ludności. „Okoliczności te powodują, że metoda prób i błędów przy ustalaniu cen i produkowanych ilości dóbr dalszego rzędu może się w ustroju planowo-kolektywistycznym opierać na mniejszej ilości racjonalnych przesłanek, niż w ustroju kompetytywno-indywidualnym. Musi ona w nim działać bardziej, że się tak wyrazimy, na ślepo, wskutek czego błędy i wahania muszą być większe. W rezultacie koszty społeczne tej metody mogą się tu okazać przeważnie większe, powiększając w pewnym stopniu marnotrawstwo i straty, które są zawsze „z nią połączone”²⁹.

²⁷ Por. E. Taylor, *Teoria produkcji*, Warszawa—Łódź, s. 118-122.

²⁸ Ibidem, s. 212.

²⁹ Ibidem, s. 355.

Taylor zdaje sobie przy tym sprawę z możliwości powstania problemów związanych m. in. z przeciwstawieniem planu ogólnospołecznego o swobodzie działania jednostek. Wierzy jednak, że mogą być one usunięte przez władzę planującą m. in. drogą nacjonalizacji tych gałęzi gospodarki, w których przedsiębiorstwa prywatne nie mogą się rozwijać i objęcie planem gospodarczym inicjatywy prywatnej³⁰.

Taylor dostrzegał ewolucję ruchu spółdzielczego w kierunku podporządkowania jego działalności planowi ogólnogospodarczemu, w ramach którego ruch ten wykonuje określone zadania produkcyjne i handlowe. O charakterze i zadaniach spółdzielczości w Polsce Ludowej pisze w trzecim wydaniu pracy pt. *O istocie spółdzielczości* (Poznań 1948). Szczegółowe znaczenie spółdzielczości wiązał z zagospodarowaniem Ziemi Odzyskanych. Z referatem na ten temat wystąpił na IV sesji Rady Nauk dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych³¹.

Działalność naukowa Taylora po 1956 r. związana jest głównie z historią polskiej myśli ekonomicznej. Artykuł pt. *Fryderyk Skarbk ojcem polskiej ekonomiki politycznej* (Roczniki Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego 1956/57) przypomina postać Skarbka jako ekonomisty, pisarza, twórcy polskiej szkoły ekonomicznej. Taylor zwraca uwagę na postępowy charakter twórczości Skarbka.

W latach 1957-1958 ukazały się kolejno dwa tomy drugiego wydania pracy pt. *Historia rozwoju ekonomiki*. W prezentacji dorobku dziejowego myśli ekonomicznej wiele miejsca poświęca ekonomii angielskiej. Praca nie obejmuje jednak części o socjalistycznych kierunkach myśli ekonomicznej, które miały się ukazać w oddzielnym tomie³².

Drobną publikację poświęcił Taylor czołowemu przedstawicielowi ekonomii liberalnej w Polsce okresu międzywojennego A. Krzyżanowskiemu³³. W jego ujęciu dorobek naukowy Krzyżanowskiego wykazuje wpływ szkoły klasycznej, a także psychologicznej szkoły austriackiej i neoklasycyzmu. Pogląd, że Krzyżanowski jest kontynuatorem myśli klasycznej nie wydaje się uzasadniony. Krzyżanowski przejął od D. Ricardya jedynie idee liberalizmu ekonomicznego i z tej pozycji przeprowadził krytykę interwencjonizmu i etatyzmu. W pracach Krzyżanowskiego widać wyraźny wpływ J. S. Milla, od którego przejął podstawowe założenia ekonomii liberalnej. Krzyżanowski nawiązał również do

³⁰ *Ibidem*, s. 371.

³¹ Por. E. Taylor, *Głos w dyskusji nad zagadnieniem Ziemi Odzyskanych*, w: IV sesja Rady Nauk dla zagadnień Ziemi Odzyskanych, Kraków 1947, Morze i Odra, z. i; s. 68-70.

³² Zachowana jest jednak w postaci skryptu autoryzowanego przez autora z 1949 r.

³³ Taylor poświęcił A. Krzyżanowskiemu również dwa wspomnienia: *A. Krzyżanowski (1873-1963)*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1963, z. 2; *Wspomnienie o Adamie Krzyżanowskim*, Tygodnik Powszechny 1963, nr 8.

koncepcji wartości i ceny A. Marshalla, teorii agia E. Böhm-Bawerka i posługiwał się prawem ludności T. Malthusa dla wyjaśnienia sprzeczności społecznych³⁴.

Taylor opracował wiele haseł ekonomicznych w wydawnictwach encyklopedycznych takich jak: *Ilustrowana Encyklopedia Ewerta*, Trzaski i Michalskiego, *Encyklopedia Handlowa*, *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Gutenberga*, *Encyklopedia Nauk Politycznych* i *Mały Słownik Ekonomiczny* (wydany już w Polsce Ludowej)³⁵.

W wyniku swojej pracy naukowej, publicystycznej i pedagogicznej Taylor wysunął się na czoło ekonomistów polskich okresu międzywojennego. W uznaniu jego osiągnięć Polska Akademia Umiejętności wybrała go na członka korespondenta Wydziału Historyczno-Filozoficznego w roku 1930, potem na członka rzeczywistego w 1946 r. W tym też roku Taylor został powołany na członka Warszawskiego Towarzystwa Naukowego.

Polscy ekonomiści nadali temu wybitnemu uczonemu dwa wyróżnienia: w 1958 r. E. Taylor został członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, w 1961 r. otrzymał złotą odznakę honorową Towarzystwa*

Zasługi Edwarda Taylora dla nauki polskiej wiążą się głównie z pracami w dziedzinie metodologii nauk ekonomicznych i teorii pieniądza. Jako pierwszy z ekonomistów polskich dostrzegł zalety wykorzystania metody dynamicznej do badania rzeczywistości gospodarczej. Świadomie nawiązywał do tych kierunków myśli zachodnioeuropejskiej, które traktowały gospodarkę jako jedną nierozzerwalną całość, powiązaną wzajemnymi związkami i zależnościami. Wnikliwie i szczegółowo badając przyczyny zmian w gospodarce, zdecydowanie przeszedł od analizy formalnej powiązań funkcjonalnych do badań jakościowych i związanych z nimi powiązań przyczynowo-skutkowych. Poważnymi osiągnięciami teoretycznymi poszczycić się może E. Taylor w dziedzinie teorii pieniądza, której podstawowe twierdzenia nie straciły współcześnie na aktualności.

34 Por. A. Lityńska, *Teoria wartości i ceny Adama Krzyżanowskiego*, Studia z Historii Myśli Społeczno-ekonomicznej 1974, nr 23 oraz tejsze: *Teoria cyklu koniunkturalnego Adama Krzyżanowskiego*, Studia z Historii Myśli Społeczno-Ekonomicznej 1975, nr 25, *Przedmiot i metoda badań ekonomii w ujęciu Adama Krzyżanowskiego*, Studia z Historii Myśli Społeczno-Ekonomicznej 1979, nr 26.

35 Taylor opracował m. in. następujące hasła: *Pieniądz*, *Polityka emisyjna*, *Prawo skarbowe Rzeczypospolitej Polskiej* (*Ilustrowana Encyklopedia Ewerta*, Trzaski i Michalskiego, Warszawa 1927 -1928), *Dumping*, *Ekonomika*, *Inflacja* (*Encyklopedia Handlowa*, Poznań 1931), *Skarbowość Polska* (*Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Gutenberga*, Warszawa 1931), *Czynniki gospodarcze i czynniki produkcji*. *Dobra*, *Dunajewski Julian Antoni*, *Ekonomika*, *Gospodarczości zasada*, *Homo oeconomicus*, *Indywidualizm poznawczy*, *Z. Korzybski*, *Koncentracja przedsiębiorstw*, *B. Markowski*, *Polityka gospodarcza*, (*Encyklopedia Nauk Politycznych*, Warszawa 1938 -1939), *Siła nabywcza pieniądza*, *Systemy uialutowe*, *Waluta złota* (*Mały Słownik Ekonomiczny*, Warszawa 1958).

Edward Taylor wywierał duży wpływ na kształtowanie się nauki ekonomicznej w Polsce nie tylko jako teoretyk i publicysta, ale także jako nauczyciel. Był niezwykle czynny na Uniwersytecie Poznańskim, na którym utworzył prężny ośrodek kształcenia ekonomicznego. W ciągu swej długiej, bo blisko 50-letniej działalności naukowo-dydaktycznej wykształcił on wielu wybitnych ekonomistów-naukowców i wielu cenionych praktyków życia gospodarczego.

SCIENTIFIC AND PUBLICISTIC ACTIVITIES OF E. TAYLOR

Summary

The article is devoted to one of the most distinguished economists of Poland of the interwar period. The authoress analyses the scientific output of E. Taylor which was produced before the World War two and in the Peoples Poland. His contribution to the Polish economic literature is indicated especially in the aspect of studies on statics and economic dynamics. The attention is also drawn to his economic realism in specific matters of economic policies of the Second Republic and to his accurate opinions on monetary policy, currency reform of 1924, and estimation of the crisis of the thirties. A didactic activity of E. Taylor is also presented, he was a founder of the Poznań school of economics and the author of numerous academical textbooks.